

Kulturell identitet – Möjlighet eller hinder?

En problematisering av politisk organisering i Guatemala

Det finns inga enkla sanningar att presentera om mayabefolkningens politiska organisering och deltagande i Guatemala. Tendenserna är motsägelsefulla, men också många gånger en spegling av den omgivande världen. Vad som går att berätta är dock om hur det påverkar vanliga människors liv och uppfattning om sin egen kulturella identitet. Politik och identitet är i detta land intimt sammanlänkade. Det blir en berättelse om kulturell stolthet och om priset på bröd.

Så var jag plötsligt där igen; i Guatemala. Landet jag känner både kärlek och hat till. Jag fortsätter att återvända dit, som om det komplexa i detta sargade land, det som gör att jag alltid åker hem med fler frågor än jag hade när jag kom, inte ger mig någon ro. Här har jag blivit inspirerad och förändrad. Jag har fått ta del av en otrolig drivkraft, integritet och kunskap och haft initierade diskussioner om kulturell identitet och nationell politik med människor som inte ens gått ut grundskolan. Och ändå, detta är ett land präglad av grovt våld, med öppna sår från inbördeskriget. Här lider urbefolkningsgrupperna, de som numer åter kallas maya, av fortsatt social exkludering, bristande tillgång till utbildning, sjukvård, pålitlig infrastruktur och arbetstillfällen.

Varför stannar jag när jag skulle kunna åka hem och gömma mig, inte se mer, inte veta? Det är nog lite som en turist jag mötte så om den vanligaste maten här, tortillas och frijoles (majsbröd och svarta

böner), som inte är någon njutning för gommen de första gångerna: *You wouldn't believe it at first, but it kind of grows on you!* Nu när jag väl vant mig vill jag inte leva utan.

Få kan betvivla att de politiska och kulturella organisationer som i Guatemala ofta klumpas samman under begreppet mayarörelsen har rönt framgångar: representationen i parlamentet ökar, officiella erkännanden av mayaspråken och rätt till utbildning på dessa har skett, värderingar och kunskap som finns i urbefolkningsgrupperna ska nu tas tillvara ibland annat skötseln av landets naturresurser och vid rättsskipning. Men, som också en rapport från IWGIA (International Work Group for Indigenous Affairs) visar på, framgångarna för mayarörelsen när det gäller till exempel lagstiftning och utrymme i den offentliga debatten verkar inte motsvaras av förändringar av den stigmatisering och fattigdom som dessa grupper levt under så länge. Här består på många sätt status quo.

Ungefärliga siffror

Mellan 40-60 procent av Guatemalas befolkning räknas som *indígenas*, urbefolkning. I denna kategori ingår förutom mayagrupperna, som är tjugo till antalet med minst lika många separata språk, även grupperna xinca och garífuna. IWGIA uppger att andelen urbefolkning uppgår till drygt 60 procent. Enligt flera forskare och aktivister är dock de exakta demografiska siffrorna för landet okända, eftersom den Guatemalanska staten alltid har haft intresse av att dölja hur stor urbefolkningen egentligen är.

Jag använder här termen *maya*. Detta är dock inte oproblematiskt. Efter en tid insåg jag att människor som "borde" vara maya, inte automatiskt identifierade sig själva som det. Många associerar snarare termen till en prekolonial tid och de människor som levde då. Att använda begreppet idag, så som till exempel mayarörelsen gör, har därför alltid politiska implikationer och vittnar om ett visst förhåll-

nings sätt till dessa frågor. Detta borde jag naturligtvis ha vetat *innan* jag öppnade munnen och började ställa frågor! Här har jag ändå valt att använda mig av termen. Jag gör det dock med mentala citationstecken. Vi bör ha i åtanke att etniska kategorier alltid på något sätt är skapade av människor, inte sällan med en agenda. De är levda och praktiserade och existerar inte fritt utan relationer i tid och rum.

Den ekonomiskt, socialt och kulturellt dominerande gruppen i Guatemala kallas *ladino*. Denna anses i allmänhet vara en biologiskt distinkt grupp med härstamning från Spanien och Europa. Den historiska demografin visar dock att någon sådan grupp inte existerar. Dessutom är det inte biologiskt arv som skiljt mayas och ladinos åt i det guatemalanska samhället. Snarare är det ett system av social klassifikation, föränderligt och baserat på ideologier om ras, klass, språk och kultur, som format dagens relationer och föreställningar. Den dominerande ideologin i Gua-

temala definierar dessa två kategorier i motsats till varandra. Maya är det som *inte* är ladino. Men eftersom det främst är ytliga markörer, som språk och kläder, som definierar vem som är vad, så är det också möjligt att byta tillhörighet. De etniska gränserna är flytande, även om långt ifrån alla som tillhör urbefolkningen har möjlighet att utnyttja detta.

Mayarörelsen idag

Mayarörelsen i Guatemala i dag är på många sätt ett resultat av inbördeskriget samt den fredsprocess som följde och undertecknades år 1996. Under kriget utsattes urbefolkningen för ett folk mord av den USA-stödda militären, med ursäkten att de potentiellt tillhörde vänstergerillan. Detta har gjort att människor var och fortfarande är allmänt rädda för att associeras med vänsteråsikter.

Mayarörelsen är idag även en del av den nationella och internationella diskursen kring identitetspolitik och urbefolkningars rät-

tigheter som dominerat sedan det sena 80- respektive tidiga 90-talet. Då försköts diskussionen från klass och nationalitet mot kultur, etnicitet och religion. Detta hänger också samman med uppkomsten av en ny kulturpolitik, traditionella värden och motståndet mot masskultur. En generell global förändring där den nationella identiteten och medborgarskapet försvagas till förmån för etnicitet, "ras", språk och andra konkreta kulturella uttryck. Det lönar sig nu mer att betona kultur och etnicitet än klass. Assimilering har övergivits som politisk målsättning och istället har mångkulturbegreppet växt fram.

I staden Antigua besökte jag OKMA (La Asociación Oxlajuuj Keej Maya' Ajtz'iib') som är en central organisation i mayarörelsen och som i många år har bedrivit kvalificerad forskning och opinionsbildning kring mayaspråken. De har genom sitt arbete bland annat kunnat föreslå en standardiserad grammatik för fjorton olika mayaspråk och har utbildat

Brödbakning i Guatemala. Foto: Annette Nilsson

hundratals unga människor från landsbygden i lingvistik och sina lokala språk. Dessa har sedan fortsatt med studier och forskning på universitetsnivå, eller återvänt till sin hembygd och på plats kunnat arbeta för att stärka och revitalisera dessa språk som annars är på snabbt utdöende.

OKMA ger i sitt arbete, och i sin ideologi kring språk och kultur, uttryck för centrala delar av de värderingar som präglar mayarörelsen idag. Dessa är på många sätt i linje med rådande nationella och internationella diskurser kring kultur, identitet och det mångkulturella. Vad som är autentiskt och traditionellt anses viktigt. Assimilering förkastas och kulturellt erkännande ses som det främsta målet.

Färre talar mayaspråken

Jag intervjuar en man som arbetar på OKMA och frågar vad han tror är anledningen till att mayaspråken trots allt talas av allt färre, och att många människor alltså verkar lägga mer vikt vid att lära sig och sina barn bra spanska och andra språk som engelska. Han svarar att detta beror på att de skäms för sitt ursprung, att de inte förstår att värdera sin historia och kulturella identitet. Människor är påverkade av en rasistisk diskurs som nedvärderar allt det som är maya, menar han.

Men jag håller inte riktigt med. I byn San Antonio, en medelstor by där jag genomförde min Minor Field Studie, uttryckte alla stolthet över sitt kulturella ursprung. På skolan fanns viss undervisning i det lokala mayaspråket kaqchikel, även om all annan undervisning och kommunikation skedde på spanska. Jag bedömer också att de flesta barn inte heller talade kaqchikel hemma med sina föräldrar, även om många far- och morföräldrar hade det som förstaspråk.

Det fanns i San Antonio en tydlig medvetenhet om att man också "bör" vara stolt över sitt kulturella arv. Människor hade en föreställning om vad jag, som antropolog,

ville höra när det gällde detta. Eftersom jag felaktigt började med att fråga om de definierade sig själva som maya kaqchikel, så svarade alla vuxna artigt ja. Annat var det med barnen! De var inte lika benägna att svara utifrån vad de trodde var mina förväntningar och svarade nästan alltid nej på samma fråga. Mayas, förklarade de, pratar inte spanska och bär traditionella kläder. De identifierade sig inte med detta.

Men även om de vuxna uttryckte stolthet över att tillhöra mayabefolkningen, så fanns det också en annan verklighet för dem att förhålla sig till. Deras prioritet i livet var att barnen skulle få en bra utbildning och ta sig upp ur fattigdomen. Att de skulle lära sig en korrekt spanska och gärna engelska och få fler valmöjligheter i livet än tidigare generationer. Detta betydde dock absolut inte att de skämdes över att räknas till mayabefolkningen. Tvärtom! Deras stolthet var påtaglig, men deras hållning också mycket pragmatisk.

Föraktförstärkning av kulturell identitet

Enligt antropologen Jonathan Friedman finns det ett förakt från människor med makt och möjligheter i världen idag gentemot "vanliga/lokala" människors förstärkning av kulturell identitet. Dessa ses som skapade eller påhittade och inte autentiska. Den som har utbildning och kan resa och samla objekt från olika kulturer kan uppleva sin egen identitet som "hybrid" och av den anledningen se ner på människor som hävdar starka lokala identiteter. Lokala identiteter kan vara både nyuppväckta traditioner på Hawaii och skånska främlingsfientliga lokalpartier. Dessa betraktas ofta som uttryck för bristande utbildning och låg social status.

Det jag upplevde i Guatemala var dock det motsatta. Det var ofta människor med utbildning, många gånger tillhörande högre samhällsklasser, som stod för arbetet

med revitalisering av kulturella uttryck, bevarande av språk, etc. De som mayarörelsens arbete riktar sig mot, människan på gatan och på majsfälten, verkade dock mindre inriktade på bevarandet och återuppväckande av språk och kultur och mer intresserade av att förbättra den faktiska livssituationen för sig och sina barn.

Mayarörelsens fokus på kulturellt erkännande verkar dock inte ha lett till sådana förbättringar i Guatemala. Det tål att ha i tankarna när vi talar om politiskt deltagande bland dem som kallas maya; det inte är säkert att gemene man har samma prioriteringar som de som hörs och syns utåt genom mayarörelsen. När jag frågar en ung kvinnlig lärare på skolan i San Antonio, som bär traditionella kläder och som talar kaqchikel, vilken som är den viktigaste politiska frågan för mayabefolkningen så svarar hon utan att tveka:

– *El precio del pan*. Priset på bröd.

Anna Ekermo
Antropolog

Referenser:

- Bastos, Santiago & Cumes, Aura (2007): "Mayanización y vida cotidiana. La ideología multicultural en la sociedad guatemalteca. Volumen 1: Introducción y análisis general. Guatemala: FLACSO, CIRMA, Cholsamaj."
- Cojtí Cuxil, Demetrio (1990): "Los Censos nacionales de población: Medios de opresión depueblo indio?"
- Fischer, Edward F & Brown, R. McKenna (red.) (1996): "Maya Cultural Activism in Guatemala." Austin: University of Texas Press.
- England, Nora C (2003): "Mayan Language Revival and Revitalization Politics: Linguists and Linguistic Ideologies," *American Anthropologist* 2004, no 14, p. 733-743.
- Friedman, Jonathan (1994): "Cultural Identity and Global Process". London: Sage.
- Stern, Maria (2001): "Naming in/security – constructing identity: 'Mayan-women' in Guatemala on the Eve of 'Peace'". Göteborg; Dept. of Peace and Development Research.
- Vinding, Diana, Stidsen, Sille (red.) (2005); *The Indigenous World 2005*, Köpenhamn: IWGIA.